

LITERARNA IMENA DRAMSKIH TEKSTOVA U BOSNI I HERCEGOVINI

Sažetak: Jedna od premisa ovoga rada jeste da literarna imena, osim individualizacijske, imaju važnu semantičku, pragmatičku, aluzivnu i simboličku funkciju, koje je moguće vidjeti u holističkome sagledavanju određenoga književnog djela. U ovom radu nastojat će se otkriti navedene funkcije na primjerima literarnih antroponima u dramskim tekstovima bosanskohercegovačke književnosti. Literarni antroponimi, kao što će ovaj članak pokazati, mogu se koristiti umjetnički (njihovom semantikom i derivacijom moguće je kodirati središnju karakteristiku određenoga lika), za postizanje mnogih ciljeva kao što je npr. ideološko toniranje ili puko skretanje na pojedine autorove tačke gledišta.

Ključne riječi: dramski tekstovi, funkcija imenovanja, literarna onomastika, literarno ime.

Literarni onomastički materijal i njegova terminologija

Imena koja se koriste u literaturi predstavljaju značajan onomastički materijal pri shvatanju neke kulture, narodnosti i drugih obilježja naroda i jezika u kojima nastaju. Ta imena se nazivaju literarnim vlastitim imenima (engl. *literary proper names*) ili samo literarnim imenima (engl. *literary names*), a izučavaju se pod okriljem literarne onomastike (engl. *literary onomastic*). S obzirom na njihovu prirodu, pozicija literarnih imena u jeziku je specifič-

na. Literarna imena, zajedno s ostalim imenima, kao što su imena mjesta (toponimi) ili osoba (antroponimi), obavljaju funkciju imenovanja i infiltriraju se u grupu tzv. vlastitih imena (engl. *proper names*).

S tim u vezi, unutar domene literarne onomastike potrebno je razlikovati sljedeće termine:

- termini iz područja ispitivanja: literarno imenovanje (engl. *literary name-giving*), autorovo imenovanje (engl. *author's name-giving*), literarna onomastika (engl. *literary onomastics*);
- literarno ime: imena koja su plod fikcije – izmišljena od strane autora, i imena koja su u uskoj vezi s fankcijom – preuzeta iz stvarnosti (npr. imena unutar dokumentarne proze, autobiografije, historijskih drama ili romana i sl.);
- izmišljeno ime (engl. *fictitious name*): s obzirom na to da li je imenovanje izvršeno spontano, putem slučajnosti ili je planirano (usp. Tóth 2014: 2–3).

Također, unutar ovoga rada šire shvaćen termin *literarno (vlastito) ime* (engl. *literary proper name*) podrazumijeva svako ime koji se pojavljuje u književnome tekstu, a uže shvaćen termin *izmišljeno literarno ime* (engl. *fictional literary proper name*) je izmišljeno ime od strane autora.

Čitajući književne radove čitaoci često bivaju skloni percipirati, analizirati i identificirati likove, odnosno karaktere preko imena koja su im dodijeljena. S tim u vezi, jedna od metoda analiziranja likova u književnim djelima polazi od semantičke (lingvističke) analize imena likova, identificirajući ih u domeni kognitivne lingvistike, metonimijskim konceptom DIO ZA CJELINU, odnosno semantika imena za karakter, izgled ili neku drugu osobinu lika. Na taj način, imena igraju središnju i vrlo važnu ulogu u svakom čitanju jer postaju jezički, semiotički znakovi koji imaju značaj u ukupnoj jezičkoj struk-

turi književnoga teksta. Međutim, nisu uvijek imena likova izabrana smisleno pa ih je moguće posmatrati u uskim semantičkim granicama s tematikom teksta, ali i kao puke oznake koje razlikuju jedan izmišljeni lik od drugoga unutar izvjesne fiktivne situacije. U prvom slučaju, literarna imena se mogu koristiti da izraze etnos, ideologiju, kulturne, vjerske ili druge stavove. S tim u vezi, nije začuđujuće da teoretičari poklanjaju toliko pozornosti imenovanju u književnome stvaralaštvu, jer vlastita imena su čvorne tačke kroz koje su međusobno povezuju radnje i opisi (usp. Nesselroth 1996: 133). I pored tolike važnosti, značajnija ispitivanja literarnih imena počela su na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, kada je onomastika postala samostalna disciplina.

Literarni antroponimi dramskih tekstova u Bosni i Hercegovini

U vezi s izborom tekstova koji su podređeni analizi u ovome radu, vodilo se načelom dr. Josipa Lešića, odnosno načelom *pripadnosti* i *pozorišnim razlozima*. Naime, on je u svome izboru (Drame 1984/1985: 533) u obzir uzeo samo one pisce koji su direktno, neposredno, u svakodnevnom stvaralačkom kontaktu živjeli i egzistirali u savremenome “glumištu” Bosne i Hercegovine. S tim u vezi, građa ovoga rada je ekscerpirana iz djela Safvet-bega Bašagića, Skendera Kulenovića, Miodraga Žalice, Miroslava Jančića, Derviša Sušića, Alije Isakovića, Duška Anđića, Velimira Stojanovića, Hamida Šahinovića Ekrema, Ahmeda Muradbegovića, Alije Nametka, Nedžada Ibrišimovića, Safeta Plakala, Amira Bukvića, Dževada Karahasana, Zlatka Topčića, Feđe Šehovića, Seada Fetahagića, Isaka Samokovlije, Huseina Đoge i Almira Imširevića.

Najstariji publicirani dramski tekst koji je u ovome radu podređen literarnoj onomastičkoj analizi je dramski prvijenac *Ali paša* Safvet-bega Bašagića koji se smatra začetnikom bošnjačke dramske književnosti u Bosni i Hercegovini (Muzaferija 1996: 9), u kojem je piscu

historijski uzor bio Ali-paša Rizvanbegović Stočević. Ovaj tekst, kojim započinje bošnjačka drama općenito, objavljen je 1894. godine u zagrebačkome *Viencu*. Slijedi također Bašagićev dramski spjev u 4. čina iz 18. stoljeća *Abdullah paša* (1900), zatim od istog autora tekst *Pod Ozijom* ili *Krvava nagrada*, budući da je premijerno pročitana na prvoj islamskoj zabavi u Sarajevu 17. aprila 1905. godine te je iste godine i objavljena (Bašagić 1999).

Koliki je značaj imena ne samo u literarnome svijetu već općenito u bosanskohercegovačkoj kulturi pokazuje rečenica u Muradbegovićevoj drami *Na Božijem putu*, koju izriče Ćamil u dijalogu s uvrijeđenim Omerbegom Idrizovićem (zbog nemoralne ponude koja se odnosi na njegovu kćerku):

ĆAMIL: Tjeraš gosta s kućnog praga?

OMERBEG: (ponovo vrisne) Napolje!

ĆAMIL: (htijući ga sebi prizvati) Beže! Zar i tom sramotom da okaljaš ime? (Muzaferija 1996: 98)

Dakle, u bosanskohercegovačkoj fikciji i falciji ime je simbol porodične časti i ugleda. Zato se i odabiru imena u književnome svijetu daje posebna pažnja i velik značaj.

Funkcije literarnih imena

Literarna imena osim individualizacijske imaju važnu semantičku, pragmatičnu, aluzivnu i simboličku funkciju, koje je moguće vidjeti u holističkome sagledavanju određenoga književnog djela. Tako shvaćen proces imenovanja išao bi uz klasičnu teoriju (engl. *Sense theory of proper names*) koja na imena gleda kao na produkt opisanja objekta imenovanja, što je u opreci s tzv. *Non-sense* teorijom koja tvrdi da imena predstavljaju ili stoje uz objekte ili referente i

ništa više (Wamitila 1999: 36). U ovom radu analizirat će se antroponimi u dramskim tekstovima bosanskohercegovačke književnosti, nastojat će se, s jedne strane, otkriti u kojoj mjeri su lična imena u definiranome korpusu izravno data bez ikakvoga osvrtanja na karakteristike likova koji ih nose te, s druge strane, koja imena imaju određeno značenje koje integrira lik u svom izmišljenom životu i koje su funkcije tih imena.

Pišući neko djelo, pisci, usljed kreativnosti, s dosta pažnje pristupaju odabiru antroponima koje dodjeljuju svojim izmišljenim likovima koje smještaju u određenom i prepoznatljivom kulturnom okruženju. To je važan strukturni element u postizanju vjerodostojnosti rada. Drugi važan aspekt odabira literarnoga imena je povezan sa *spatia-temporal* faktorom, odnosno u vezi je s pojmom mjesta i vremena u kojima se odvijaju događaji iz pripovijesti. S obzirom na te faktore literarna imena mogu upućivati na društvene, ekonomske i političke okolnosti u kojima su se našla. U ovom kontekstu ime se može posmatrati kao važan označitelj ili važna sema, može se koristiti kao semiotički pojam koji doprinosi stilskom i tematskom izotopu. Ukoliko pisac smisleno odabre svako literarno ime, odnosno ako literarna imena ne bivaju proizvoljna, njihovo dekodiranje ostvaruje doprinos semantici cijeloga djela.

Nijemac Friedhelm Debus (Debus 2002: 74–89) opisuje nekoliko funkcija književnih imena: identifikacijska (njem. *Identifizierung*) – identificira likove, izdvaja pojedince iz mase; fikcionalizacijsko – iluzionistička (njem. *Fiktionalisierung – Illusionierung*) – nastoji izmišljeni svijet učiniti realnijim davajući smisljena imena s obzirom na tematski kontekst; karakterizacijska (njem. *Charakterisierung*) – opisuje karaktere likova; mitologizirajuća (njem. *Mythisierung*) – aludira na mitološka bića i tzv. funkcija isticanja – skrivanja (njem. *Akzentuierung – Anonymisierung*) – likovi se ističu imenima ili ostaju anonimni.

Fikcionalizacijsko-iluzionistička funkcija

Fikcionalizacijsko-iluzionističkom funkcijom autor nastoji ostvariti doprinos vjerodostojnosti teksta, npr. kroz regionalna ili vremenski tipična imena. Takav način odabira literarnih imena naročito je plodonosan u bh. dramaturgiji. U procesu evropeizacije, u periodu ukrštanja istočnjačkih i zapadnih tekovina, književnom riječju pisci su nastojali sačuvati samobitnost i identitet i pri tome ne iznevjeriti već stečena iskustva orijentalne tradicije. Zato su dramski tekstovi iz tog perioda uglavnom uređeni s likovima koji su nosioci orijentalnih imena. U tim djelima muslimansko ime postaje prototip vjere i kulture, propovjedaonica patriotizma. Takvi su naročito tekstovi Safvet-bega Bašagića *Abdullah paša* s likovima: Valide-sultan, Sijavuš-aga, Selim-aga, Halil-paša, Esma-hanum, Anber-kadun, Mehmed ef. Ćatib, Hasan Ćelebi ili Ćehaja-beg, Sabit-čauš, Abdullah-paša, Sulejman-beg, Salih-aga, Hilmi efendija, Šeh Fevzija; te *Pod Ozijom ili Krvava nagrada* s likovima: Serdar Ibrahim-paša, Mehmed-paša Sokolović, Murat-paša, Hasan-paša Tiro, Jenjičar-aga, Mehmed-ćehaja, Ahmed-beg Šestokrilović, Meleć-hanuma, Veli-beg, Husein Deli Ramo.

Uz orijentalna imena vrlo često se dodaje titula: beg, aga, paša, čauš ili slično, što je u službi imenskoga pridjevka ili priimka, odnosno to je imenski kvalifikativ radi lakše identifikacije. Takvi oblici se uglavnom pišu prema turskome načinu, s crticom: Ahmed-beg, Ahmed-aga ili Ahmed-paša. Velik broj muslimanskih imena ovoga tipa po svome etimološkome porijeklu ne pripada samo jednom orijentalnom jeziku. To su uglavnom složena imena čiji jedan dio potječe iz jednoga, a drugi iz drugoga jezika. Tako je npr. u imenima Murat-paša, Ahmed-beg i sličnim, prvi dio iz arapskoga, a drugi dio (*-paša, -bey*) iz turskoga jezika. To su, dakle, imena arapsko-turskoga porijekla, čije se značenje utvrđuje prema značenju njihovih sastavnica.

Dakle, literarna imena u bosanskohercegovačkim dramskim tekstovima upućuju na etničke i vjerske karakteristike. Takav je slučaj

i sa slavenskim i kršćanskim imenima. Tome u prilog ide dijalog u drami Seada Fetahagića *Kako je počelo* (1996), između Ikonije i Minke, majke i kćerke, koje raspravljaju o Minkinome ocu Mehmedaliji, dotičući se složene, dvokompozitne strukture njegova orijentalnoga imena, a kontekstualno iskazavši stav o etničkoj i vjerskoj pripadnosti:

MINKA: Što sad pominješ tatu?

IKONIJA: Ti znaš da ne mogu da smislim tog tvog Mehmedaliju. Nije mu bilo dovoljno jedno ime, nego i Mehmed i Alija!

MINKA: On je davno od tebe pobjegao. Nije bilo kod njega unutrašnje dileme ni sukoba: i Mehmed i Alija su se složili da se od tebe rastave i da se ne petljaju u tvoj život.

IKONIJA: A što se petlja u tvoj?

MINKA: Samo mi pomaže, kao svojoj kćeri. A petljao se nije nikad.

IKONIJA: Kako nije? Je li ti on dao to odvratno ime – Emina?

MINKA: Po čemu je odvratno?

IKONIJA: Zar ne bi bilo bolje da ti je dao neko naše divno tradicionalno ime... Recimo Milojka?

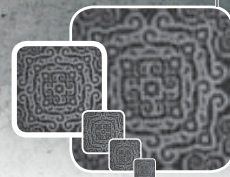
I u drami Miroslava Jančića *Bosanski kralj* (1967) literarna imena odnosno likovi su više nosioci određenih konfesionalnih stavova i političkih ciljeva, nego karakteri: Gost – bogumilstvo, Fratar – katoličanstvo, Monah – pravoslavlje, Turčin – islam. Isto je u drami *Grešni herceg* (1974) s literarnim imenima Mitropolit, Radin gost i Episkop. Također, u drami *Baš-Bašćaršija* (1970) Jančić nastavlja sa svojim omiljenim nacionalno-konfesionalnim varijacijama. Pisac provlači tri tipične nacionalno-konfesionalne maske: Bošnjaka – Rasim-bega, Srbina – gazda Jeftu i Hrvata – gospon Franju. Ono što su

u feudalnoj historiji Gost, Fratar, Monah, Turčin, Mitropolit, Radin gost i Episkop svedeno je na nivo građanske klase, na njen činovničko-trgovački sloj u drami *Baš-Bašćaršija*. Identično kod Skendera Kulenovića, članovi općinskoga Odbora u drami *Djelidba* (1963) od predsjednika Trivuna Srdića i sekretara Sulje Sejdića Pršlje, do članova Stevana Gaka, Ante Brekala, Zećirage Ališića i Joze Ivičića, moguće je posmatrati konfesionalno i nacionalno, tako se i oni sami dijele, ispoljavajući netrpeljivost. S tim u vezi, zanimljivo je autorovo poentiranje u epilogu teksta:

Ona, Bože, tvoja pšenica što je jutros iz zemlje isključala i ovom se svitu prvi put nasmijala, nije joj, ja mislim, ime Angelina, ni Emina, ni Milica, već svakoj viri pšenica – bilica, suncu – proscu zelena nevestica. Pa mu se povazdan faća za ruke da se protegne do u klas žuti, do u hlib rumeni. Pa, efendum, i oni koji ti se evo sad, u ovom času rodiše, ne kmeče: Kmeee, neću, majko, ime Vujo – hoću Lujo! Neću Lujo – hoću Mujo! Već u majke jednaki svi su... (*Drame* 1984/1985: 115)

Još jedan način fikcionalističko-iluzionističkoga funkcioniranja literarnoga imena u tekstu, koji je naročito plodan i učestao u korpusu bh. dramskih tekstova, jeste infiltriranje imena, odnosno likova iz prošlosti u dramsku radnju. Drame s historijskom tematikom obuhvataju hronološki gotovo sve važnije historijske događaje i ličnosti Bosne i Hercegovine:

- uspon i pad bosanske države: ban Kulin, banica Vojislava, dijak Radoje u drami Zlatka Topčića *Kulin ban* (1955); kralj Tvrtko, vojvode Hrvoje Vukčić i Vlatko Vuković, pretendent na prijestolje Dabiša u drami *Bosanski kralj* (1967) s kojim Jančić započinje svoj ciklus historijskih drama;
- turska vladavina: Mehmed-paša Sokolović u drami *Veliki vezir* (1984–1985) Derviša Sušića; Husein-beg Gradašćević u dramama *Zmaj od Bosne* (1907) Hamida Šahinovića Ekrema, *Zmaj od Bosne* (1986) Nedžada Ibrišimovića i u drami Husein-beg Gradašćević (1944) Ahmeda Muradbe-

- govića; Ivan Franjo Jukić, Omer-paša Latas i Dimitrije Atanacković u drami *Jedilište* (1977) Duška Anđića;
- austrougarska uprava: Petar Kočić u drami *Bundžija* (1977) Miroslava Jančića; Gavriilo Princip, Franc Ferdinand i njegova supruga Sofija u drami *Princip G.* (1982) Duška Anđića.

Ponekad pisci, kao što je slučaj s Miodragom Žalicom, prave iskorak u drugu kulturu, drugo mjesto i drugo vrijeme. Žalica se u drami *Rimski dan* (1974) okrenuo prošlosti, otišavši čak u 21. stoljeće prije nove ere. Među njegovim literarnim imenima moguće je pronaći rimskoga imperatora Gaja Oktavijana Augusta te poznate pjesnike njegovoga doba: Sekst Properacije, Kvint Horacije Flak, Publije Ovidije Nazon i Albije Tibul.

Ime Feđe Šehovića neraskidivo je vezano za Dubrovnik, iako nije u njemu rođen, dugi je niz godina (postaje njegov građanin 1954, nakon studija književnosti u Zagrebu) Šehović dio Dubrovnika, kao građanin i kao pisac. Dubrovnik kao *genius loci* adekvatan je naziv za prikaz Šehovićevih drama (Šehović 2010: 15). Svjedočeći o civilizacijskom, socijalnom i mentalnom profilu jednoga vremena i prostora, Šehović je adekvatno odabrao i literarna imena u svojim tekstovima i na taj način učinio da njegov tekst djeluje stvarnije: Ana Marija – Anemi, Toni, Tereza, Orsat, Vlaho, Niko i Joško u drami *U palcu Anemi* te Jozo, Karmela, Lora, Miomir i Tere u drami *Kad sunce zađe*.

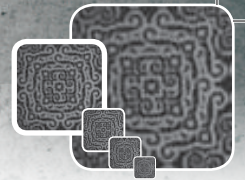
Funkcija naglašavanja ili isticanja

Funkcija *isticanja* može se provoditi kroz razne formalne karakteristike imena: neobičan izgovor, neobičan spoj znakova (aliteracija ili neke metričke karakteristike), arhaičan oblik imena, kontrakcija ili proširenje imena i tako dalje.

Posmatravši neka literarna imena, u topikalnome korpusu, djeluju kao igrarija samoglasničko-suglasničkih sklopova: Kuki, Koki, Keki i Kaki u drami ŠZD (1971) Drage Mažara, Zumzumzela i Oglubuca kod Nedžada Ibrišimovića u drami *Zmaj od Bosne* (1940). Takva imena se pojavljuju isključivo kao doprinos stilistici teksta i ona imaju efekt oneobičavanja. U drami izrazito komičnoga naboja *Zbor derviša* (1950) Kulenović derivaciono stilizira imena derviša: Bukureštiš, Sofijališ, Pragalija, Varšavlija, Tiranlija, koje predvodi veliki Judinlija, motiviravši imena shodno njihovoj informbirovske pripadnosti.

Pandan ovom aspektu imena je *nepostojano ime*, odnosno slučajevi kada neko ili nešto nema ime u tekstu ili kada se iz nekih razloga likovi koji se pojavljuju u tekstu ne nazivaju po imenu (Debus 2002: 84–85). Autor pri imenovanju izvjesnom liku može dati smislenu ili proizvoljno ime i pri tome istaknuti taj lik i to ime, također moguće su i situacije (što je naročito često u dramskim tekstovima) u kojima je ime očekivano, ali autor iz nekoga razloga zadržava izvjesnu osobu anonimnom (Debus 2002: 84). U drami *To* (1981) Alije Isakovića sudjeluje dvanaest lica bez imena, prezimena ili nadimka, koja su identificirana shodno profesiji, srodstvu ili životnoj dobi: Brat, Gost, Doktor, Konobar, Nosač, Starac, Starica, Pjevačica, Violinist, Tramvajdžija, Djevojka i Đilkoš. “Sve su to beskućnici i bezizlaznici, ljudi ili u kontri sa sobom ili u velikoj zavadi sa životom, tek sve ih jede nešto unutra, crvotočno i opasno” (Drame 1984/1985: 359). Inače, drama *To* se događa u kafani-krčmi na periferiji Sarajeva i tematizira promašene sudbije, egzistencijalno ugrožene i društveno obespravljene male ljude koje, upravo zbog tog njihovoga minimalizma, nije potrebno imenovati – nemaju se po čemu bitnome isticati. Takva postavka naporedna je izreci *bez imena nema slave* (engl. *No name, no fame*).

I ostali dramski tekstovi imaju minimalno dvoje ili troje (a neke i više!) lica koja nisu imenovana. U nekim slučajevima, ističe Debus (2002: 85), ovakva funkcija literarnoga imenovanja, s jedne strane,

postupkom isticanja ostvaruje pozitivan profil (njem. *positiv-profilierend*), dok, s druge strane, anonimnošću prišiva odgovarajuće negativno (njem. *negativ-profilierend*) ili neutralno, sporadično profiliranje. U kontekstu negativnoga profiliranja svakako su primjeri ubica (Sušić, *Veliki vezir*), atentator i striptizeta (Jančić, *Kolo*) i terorista (Bukvić, *Dan jednog leptira*).

Dakle, u nekim slučajevima, kao što je primjer Isakovićeve drama *To*, lica nisu imenovana, ali su oni pokretači i nosioci dramske radnje, međutim u nekim dramskim tekstovima moguće je pratiti lica tzv. prolaznika (engl. *passers-by*) čija radnja u djelu nije od krucijalnoga značaja (ali nikako beznačajna!). “Nije začuđujuće da sekretarice nemaju ime, one su jedne od *prolaznika* (engl. *passers-by*)”, adekvatno opisuje Dieter Lamping (1983: 59), njemački komparatista i profesor na Univerzitetu u Majncu (Johannes Gutenberg-Universität Mainz) i autor knjige *Imena u pričama – Na poetici ličnih imena*. Literarno imenovanje osoba nižega staleža ili imenovanje sporednih (perifernih) likova u bh. dramskim tekstovima ostvaruje se na sljedeće načine:

- samo s ličnim imenom: Mehmed asker (Anđić, *Jedilište*); Hasan sluga (Muradbegović, *Na Božijem putu*); Katica kućna pomoćnica (Fetahagić, *Važan čovjek*); Junus brico (Šahinović, *Dva načelnika*);
- nadimkom: Neđo gostioničar (Šehović, *Betula*); Tufko Ćuk kahvedžija (Kulenović, *Djelidba*); Mešan kahvedžija (Nametak, *Abdulah-paša u kasabi*); Niko sluga, Salko došljak (Šehović, *U palcu Anemi*); Hasko sluga (Isaković, *Hasanaginica*); Sirvo dvorska luda (Karahasan, *Kralju ipak ne sviđa se gluma*);
- bez imena: dječak (Muradbegović, *Na Božijem putu*); Ibrišimović, *Zmaj od Bosne*; Bukvić, *Dan jednog leptira*); stražar, čauš, rob, robinja (Sušić, *Veliki vezir*); frizer, harmonikaš (Nametak, *Abdulah-paša u kasabi*); student, javni radnik, blagajnik (Fetahagić, *Važan čovjek*); isljednik, doktor, djed,

otac, majka, djevojka, ljubavnica (Imširević, *Kad bi ovo bila predstava*); poslužitelj na divanu (Sušić, *Veliki vezir*); nosač (Isaković, *To*); stražari (Muradbegović, *Anatema*).

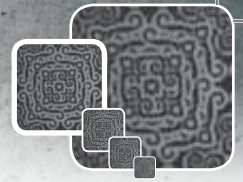
Karakterizacijska funkcija

Ponekad pisci koriste alegorijska imena koja odražavaju važne osobine karaktera. Alegorija polazi od nastojanja da se apstraktni sadržaji prenesu u konkretnom obliku. U takvim slučajevima likovima su data imena koja odražavaju centralna fizička ili karakterni obilježja u njima, odražavaju određene osobine ili nude druge podatke o ličnosti. Npr. moralno izopačen lik Trivun Srđić (Kulenović, *Djelidba*), predsjednik Djelidbene komisije imenovan je prema grčkoj riječi *Tryphonos* u značenju: *onaj koji živi u raskoši, koji voli zadovoljstvo i veselje*. Trivun Srđić takav i jeste; također ova grčka riječ se u prenesenom značenju odnosi na *bezbrižnu osobu*, što je također karakteristika predsjednika komisije:

ANTO: Tako je, Boga mi, glavno da ne dangubimo... I ja mu velim maloprije da se stoka mogla odmah svratiti i tvojim kućama, i bliže joj je bilo i više je paše, manje bismo dangubili... Moj Trivune, moj!

TRIVUN: Neka, družo Anto, neka! Ne volim ti ja, brate, velike odgovornosti! Dosta mi je što sam predsjednik... Pa eto tako, drugovi, da malo razgledam šta je došlo... Ako Pomoćna Sila bude zvao, ja ću biti blizu. (Muzaferija 1996: 258)

Kontekstualno, moguće je prepoznati pohlepnost Trivuna Srđića, a pri tome imati na umu da je Trivun, također, i svetiteljsko ime. Međutim, u želji da literarno ime referira na karakterne osobine nositelja, pisci ih najčešće smišljaju u vezi s ironijom. Richard Lanham, profesor emeritus na Univerzitetu u Kaliforniji, čini vrlo važno zapa-

žanje koje može poslužiti u shvatanju ovakvoga načina imenovanja: “Iz tačke gledišta književnoga kritičara, ironija i alegorija su u nekom odnosu. Ironija je jasno određena, njome se kazuje baš suprotno onome što se ustvari misli, ironično kazano je zapravo 180 stupnjeva obrnuto u značenju, ona je instanca alegorijskoga prenesenog značenja” (Lanham 1991: 93). Kod ironije je evidentna disproporcija između onoga što osoba kaže i onoga što doista misli – disproporcija u stavu i propoziciji, a upravo takva disproporcija postoji i kod laži. Iako imaju tu zajedničku karakteristiku, ironija nije laž. Ona je pseudopseudologija, laž koja samu sebe poništava u trenutku kada je izgovorena (usp. Palašić 2015: 128; Bačić 2012: 159). S tim u vezi, tumačeći značenje imena likova u djelima, nemoguće je išta zaključiti dok djelo u potpunosti nije pročitano, odnosno karakteri koji sudjeluju u radnji analizirani. Vrlo često bh. pisci su posezali za ovakvom recepturom literarnoga imenovanja.

U drami *Pomrčina krvi* Ahmed Muradbegović odabire ime Ekrembeg u značenju *najplemenitiji*, iako prezentira lik oca koji će na koncu drame ugušiti svoje dijete. Njegova supruga Lebiba, koju paradoksalno ime određuje kao *pametnu ženu*, ostavit će Ekrembega samoga s djetetom uprkos njegovome ranijem priznanju da mrzi svoje dijete (zbog toga što, bolesno, narušava njihovu intimu). Isti autor u drami *Bijesno pseto* glavnome liku, u kojem su volja i intelekt potčinjeni mračnome atavizmu, dodjeljuje ime Petar, u značenju *stijena, kamen* ili *hrid*. Petar Stanić kao žrtva skrivenoga bjesnila u sebi suprotan je ikakvom vidu snage ili čvrstoće.

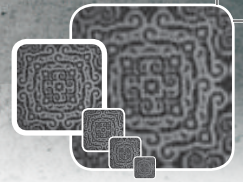
U djelu *Hanka* Isaka Samokovlije energična i emotivna Romkinja Hanka će izmišljenom pričom da mu je bila nevjerna isprovocirati reakciju svoga zaljubljenika Sejde da je liši života. Takav čin paradoksalan je značenju Hankinoga imena – *razumna, iskusna, pametna žena*. Uporedo, ime Sejdo, u značenju *sretnoga i uspješnog muškarca*, nosi lik koji nesretan ostavlja Hanku i odlazi u Zvornik zaraditi novce, a koji i nakon povratka istrajava u nesreći jer ga odbija Hanka koja je otrovana pričom o Sejdinoj avanturi s Ajkunom.

Svako prethodno navedeno ime produkt je postupka ironičnoga imenovanja i oslanja se na nešto što postoji u životima likova koji ih nose, što je u skladu s jednom od teorija o ironiji, tzv. *Echoic Mention Theory*, čiji su autori Sperber i Wilson (1981: 312). Moguće je da se literarna imena ovoga tipa, poprimajući upućivački karakter, pretvaraju u htijenja i želje likova koji ih nose. Već je Nietzsche (1988: 52) u jednome od svojih eseja govorio o ljudskoj potrebi za pretvaranjem, o potrebi da se vlastiti karakter ostavi postrani.

Međutim, važno je napomenuti da kada pisac opisnim imenom predodredi neki lik u djelu, to ime može ugrožavati slobodu čitaoca da promijeni individualni karakter lika jer karakter može značiti nešto više od onoga što je *inkapsulirano* u imenu.

Mitologizacijska funkcija

Mnogi su autori u bosanskohercegovačkoj književnosti pisali o mitološkim bićima pri tome, uglavnom, okrećući se historiji kroz razbijanje epskih kodiranih mitova. Velik prinos svakako predstavljaju dramski tekstovi: *Posljednja ljubav Hasana Kaimije* (Derviš Sušić), *Đerzelez Alija* (Edhem Mulabdić), *Anatema* (Ahmed Muradbegović) te *Ali-paša* (Safvet-beg Bašagić). U djelu *Posljednja ljubav Hasana Kaimije* na vidjelo izbija Sušićeva ironija kojoj su podvrgnute mitomanske ideje proistekle iz epske poezije. Razobličavanje i dekonstrukcija čuvenoga po junaštvu Budaline Tale doprinosi razbijanju bosanskoga epskog kulturološkog koda. Budalina Tale razara mitsko-legendarne predstave o nacionalno-konfesionalnim mejdanima i junacima (usp. Kazaz 1998). Sušić koristi lik Budaline Tale za svoj filmski serijal pod nazivom *Tale*, ali ovaj put je vizura onoga što Tale predstavlja smještena u period narodno-oslobodilačke borbe i period izgradnje socijalističke države. Iako nedostaje pejorativni, pogrdni, prepoznatljiviji priimak, odnosno nadimak Budalina, semantički je prozirno da je lik Tale opet dokonstruktivna pojava savršenoga

junaka (poštenjačina i šaljivdžija, narodni doktor i partizan, prvoborac i istinski komunista) koji dezorijentiran doživljava metamorfozis u socijalističku dvorsku ludu pa svojim liječničkim i ostalim žonglerajima, preko jetke i oštre satire, uveseljava ljude oko sebe. Aforizmi koji su obilježili seriju i iz kojih će proizaći u narodu prihvaćen frazem *sine Tale magare moje drago/malo* (u službi tepanja, a što također služi procesu demistificiranja), su pouke Taletovoga pokojnog oca Hećima Bećira, a koji se Taletu ukazuje u trenucima duševnoga nemira, npr.:

“Sine Tale, magare moje drago, čuvaj zdravlje, komšiju, ženu i konja.” (Sušić 1980)

Muradbegovićeva *Anatema* je metafora za sudbinu žene Banović Strahinje, koja je stala na stranu Turčina Vlah Alije kada je trebalo časno postupiti, kako su ondašnji viteški običaji zahtijevali. Anatema je njoj namijenjena jer je udovoljavajući jednom viteškom principu ozlijedila drugi – nacionalni, vjerski ili još preciznije matrimonijski. Međutim, na temu anateme odmah se nadovezuje tema praštanja. Banović Strahinja je oprostio svojoj ljubi, s opravdanjem da je ona postupila protiv svoga muža jer je branila vlastitu i porodičnu čast i ime pred historijom. Takvim postupkom lik Banović Strahinje biva demistificiran jer je povrijeđena njegova muškocentričnost (usp. Frndić 1982: 155). Isti slučaj je i s Mulabdićevim Đerzelez Alijom kojega je stigao njegov hibris, jer dramski tekst svjedoči o bolovanju ovoga slavnog bošnjačkog junaka, u odisejskoj čežnji za toplim domom.

Vila je vodeće lice u većini mitoloških kazivanja, raznovrsni motivi prisutni u književnosti kruže upravo oko njih i njihovih odnosa s ljudima. Često su vile u mitološkim predajama graditelji ili čuvari čudesnih zdanja kojima daju čudesan značaj. Takav je primjer i Bešagićeva drama *Ali-paša* u kojoj se vila pojavljuje između zidova Blagaj-grada. Vile su kao nadnaravna bića, uglavnom, pozitivno profilirane i najčešće se javljaju kao zaštitnice. One opominju, savjetuju,

kore, sve u korist čovjekova dobra. Teatralno, izlazeći iza pregrade, a da je Ali-paša ni opazio nije, vila ga kori:

VILA: Ti ljubiš mir, ali slušaj, nezahvalni sine! Kako te sjene djedovske kore, koje u ime tvoje domovine proliše krvi cijelo more. Proliše, a ti ime goniš uspomene, jer dostojan nijesi njihove slave, pa ne znaš cijeniti junačke sjene, slikane po stijeni majke ti krvave. O, gledaj samo Hercegovinu sliku! Kako te tužna i žalosna kori, i Hranića silnog – tvoj ponos i diku, i sjenu mu slušaj, kako ti zbori! (Bašagić 1999: 167)

Takav govor junakinje čarobnih moći djeluje motivirajuće na Ali-pašu te on taj dramski fragment završava odvažnim riječima:

ALI-PAŠA: U ime Boga i doma svoga, evo me, vilo, gotov sam, znaj! Sablja mi zveči a šara ječi, da kažu vragu gdje mu je kraj! (Bašagić 1999: 175)

Struktura literarne imenske formule

Dramske tekstove inače ne odlikuje prevelik broj imena, odnosno lica. Čak su neke drame uređene sa samo četiri (*Kako je počelo*, Sead Fetahagić) ili pet lica (*Nije čovjek ko ne umre*, Velimir Stojanović). S tim u vezi, dramski tekstovi ne zahtijevaju nužno specifičniju identifikaciju, odnosno proširen imenski obrazac, jer je jedinke unutar istoga teksta lahko pratiti i razlikovati. Iz istoga razloga, često je prisutna jednoimenska formula, odnosno lica se imenuju prvom determinacijom, samo ličnim imenom ili nadimkom. U drami *Dva načelnika* Hamida Šahinovića Ekrema sva lica su imenovana prvom determinacijom – ličnim imenom: Salihbeg, Arif, Kasim, Mehmed-čajuš, Fehimbeg, Avdibeg, Osman, Salih, Junus i Ajnuša. Također, u drami *Feniks je sagorio uzalud* Safeta Plakala: Aleksandar, Irina, Olivera, Matija, Šimuna, Tatjana, Marija, Antun i Dominik. Iden-

tično je i u mnogim drugim dramama. U drami *Kolo* Jančić ističe tri nadimka: Boro, Vaso i Gašo, dok su ostala lica bezimena. Ponekad, da bi se precizirao dramski lik, uvodi se pridjevak ili priimak, odnosno imenski kvalifikativ: Sultan Murat (Sušić, *Veliki vezir*), Kulin ban, banica Vojislava, dijak Radoje (Topčić, *Kulin ban*), Mlinar Andrija (Muradbegović, *Mlinar Andrija*) itd. Kada je tematizirana neka ugledna ličnost: Selimbeg Kaloper – posjednik i predsjednik kiraethane, Mehmed-ef. Karadža – kadija (Nametak, *Abdullah paša u kasabi*), Omerbeg Idrizbegović – bogati posjednik (Muradbegović, *Na Božijem putu*) ili kada je riječ o historijskim dramskim tekstovima, odnosno kada se spominju historijske ličnosti: Ivan Frano Jukić, Omer-paša Latas, Dimitrije Atanacković, fra Andrija Kujundžić, Ali-paša Rizvanbegović (Anđić, *Jedilište*), uvodi se cjelovita imenska formula (ime + prezime). Strukturom literarnoga imena i literarne imenske formule autori doprinose stilizaciji dramskoga teksta.

Imena u naslovima bh. dramskih tekstova

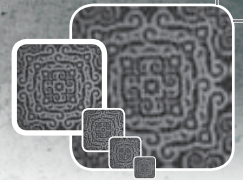
Naslov čini jednu od jakih pozicija teksta, pod okriljem tekstualne lingvistike. Naslovi su svojevrsna smisaona i stilistička čvorišta teksta, mjesta koja su po svojoj poziciji u tekstu i po svojoj formuli izuzetno značajna za razumijevanje teksta (usp. Katnić-Bakaršić 1999: 97). Naslov čini skup elemenata koji karakteriziraju djelo u pogledu njegovoga sadržaja. On je riječ ili rečenica koja se nalazi na početku, prvoj odnosno naslovnoj stranici djela te tako određuje ili označava njegov sadržaj. Naslovom autor artikulira svoju sintetsku snagu, njime on najsažetije prezentira svoj pisani rad. On je “najočevidniji i najčitaniji dio” pisanoga rada. Naslov je u biti “ogledalo ili izlog” djela, on daje osnovne informacije o tome da li djelo čitati ili ne i da li je ono iz kruga čitateljeva interesa i potreba (usp. Silobričić 1983: 29 i Žugaj 1991: 264).

Nekada naslovi u velikoj mjeri ovise o tržištu, odnosno čitalačkoj publici kojoj su ta djela namijenjena. Naprimjer, u prve dvije drame

Bijesno pseto i *Mlinar Andrija* Muradbegović se tematski pokušao otrgnuti od tla postojbine i izaći sa svojim dramama na šire evropske prostore pod utjecajem bliskog mu ekspresionizma, i u tome je potpuno uspio s prvom dramom. Na drugoj se spotakao, tri godine tražio za nju pravo rješenje, a kad je konačni rezultat bio slabšan, Muradbegović se okrenuo zavičajnim izvorima – svome muslimanskom svijetu (usp. Frndić 1982: 157). To je primjetno ne samo u literarnim imenima koja su inkorporirana u djela nego i u naslovima: *Mlinar Andrija* je jedino Muradbegovićevo djelo s nemuslimanskim imenom u naslovu.

Golema je količina obavijesti već u naslovu umjetničkoga djela zgušnjuta u imenu osobe (Šimunović 2009: 355). Analizirajući bh. dramske tekstove, u ovome radu je utvrđeno da antroponimijski naslovi mogu da sadrže samo (jedan) antroponim (*Ali-paša*; *Hasanaginica*; *Zlatija*; *Karabeg*; *Hifzibeg*; *Andelija*), antroponim i pridjevak (*Mlinar Andrija*; *Kulin ban*; *Doktor Lacman*; *Berber Kara Mujo*) ili cijelu antroponimijsku formulu (*Husein-kapetan Gradašević*; *Omer-paša Latas*; *Đerzelez Alija*; *Hadži-beg Rizvanbegović*), a nekada su u kombinaciji s drugim riječima i pri tome mogu producirati različite sintagmatske strukture (*Feniks je sagorio uzalud*; *Ja, Danilo*; *Ne čekajući Mijata*; *Kako Musa dere jarca*; *Tamo kud je otišao drug Šimun*; *Mujaga Batal, stari bakal*).

Naslovi mogu biti predstavljeni u metatekstualnome maniru, nekom poslovicom, krilaticom, stihom pjesme ili nekim njihovim dijelovima, npr.: dio frazema u naslovu *Kako Musa dere jarca* (Zlatko Topčić) ili dio sevdalinke u naslovu *Prošetala Hanka Pehlivana* (Rasim Filipović). Funkcija ovakvoga metatekstualnog postupka je isključivo ornamentalna. Naslov dramskoga teksta *Feniks je sagorio uzalud* (Safet Plakalo) predstavlja prazni ili vakantni metatekst, odnosno sam antroponim *Feniks* u naslovu je pseudocitatan jer prototekst postoji, ali odnos između citata i prototeksta je lažan ili tek aluzivan na lik Aleksandra.

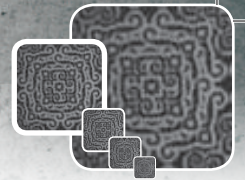

Koliko će uspješna biti stilska vrijednost naslova, da li će naslov biti efektan i da li će biti dopadljiv, ovisi o stilističkoj kompetenciji njegovoga autora. Naslov postaje nadređen cjelini kao svojevrsan prototekst. Ponekad, nemoguće je bez čitanja djela otkriti značenje naslova, npr. drama *Princip G* zapravo označava prezime i inicijal imena atentatora Gavrila Principa u drami Duška Anđića.

Autori bh. dramskih tekstova često se odluče čitavome djelu dati naslov prema nekome liku. S tim u vezi, u naslovima je moguće pratiti raznolik repertoar imena: slavenskih, kršćanskih i muslimanskih cjelovitih imena i pokraćenica, odnosno imena i nadimaka, te cjelovitih imenskih formula, samostalno ili u sintagmama. U ovome radu ekscerpirani su sljedeći antroponimijski naslovi bh. dramskih tekstova: *Hifzibeg*, *Anđelija*, *Fata sa Krajine*, *Zmaj od Bosne* (Hamid Šahinović Ekrem), *Husein-beg Gradašćević*, *Mlinar Andrija*, *Rasemin sevdah* (Ahmed Muradbegović), *Omer za načvama*, *Abdullah-paša u kasabi* (Alija Nametak), *Hasanaginica* (Alija Isaković), *Feniks je sagorio uzalud* (Safet Plakalo), *Omer-paša Latas*, *Princip G* (Duško Anić), *Ali-paša*, *Abdullah-paša* (Safvet-beg Bašagić), *Hadži-beg Rizvanbegović* ili *Hadžun* (Riza-beg Kapetanović), *Zlatija* (Osman Đikić), *Ismet i Almasa* (Adem-aga Mešić), *Doktor Lacman*, *Berber Kara Mujo*, *Mujaga Batal*, *stari bakal* (Husein Đogo), *Prošetala Hanka Pehlivana*, *Porodića Švrkić* (Rasim Filipović), *Đerzelez Alija* (Edhem Mulabdić), *Ženidba bega Ljubovića* (Abdurahman Name-tak), *Džaferbegov jemin* (Safet Kafedžić), *Zulfegine pohode*, *Alijina ženidba* (Sulejman Alečković), *Ja*, *Danilo*, *Ne čekajući Mijata*, *Baja i drugovi*, *Posljednja ljubav Hasana Kaimije*, *Tale* (Derviš Sušić), *Karabeg*, *Zmaj od Bosne* (Nedžad Ibrišimović), *Kotač svete Katarine* (Dževad Karahasan), *Kako Musa dere jarca*, *Kulin ban* (Zlatko Topčić), *Tamo kud je otišao drug Šimun* (Sead Trhulj), *Zmaj od Bosne* (Nijaz Alispahić).

Zaključak

Literarno imenovanje je uvijek historijski uslovljeno i u svakom periodu književnoga razvoja moguće je pronalaziti vrlo indikativan repertoar imena. U svakom se izboru imena odražava stav imenodavatelja. Izborom imena (Rasim, Franjo, Jefto, Oktavije, Čelebija itd.), grafijskim ili fonetskim značajkama (Ali-paša, Đulija fon Čerge, Kovalkovski, Singer itd.), tvorbenim modelima (Zec, Tufko, Sofijališ, Zumzumzela, Vlah-Alija, fra Bono itd.) te semantikom imena (Derviš, Petar, Hanka, Lebiba itd.), autori preko literarnih imena doprinose izvrsnosti svoga teksta na planu realiteta i kvaliteta. "Imena, imenski uzorci, struktura imena i imenske formule, omogućuju lako smještanje literarne fabule u prostor i vrijeme, i obratno: pomoću imena lako raspoznamo vrijeme i prostor u kojem se dotična fabula zbiva" (usp. Šimunović 2009: 353). Takvom recepturom bh. autori (naročito predstavnici bošnjačkih dramskih tekstova) tematiziraju period trajanja i zalaženja osmanlijske vladavine u Bosni i Hercegovini, kao i period evropeiziranja, uporedo prave se iskoraci i u druge kulture, drugo vrijeme i prostor: Rim (Želica), Dubrovnik (Šehović), Kosovo (Muradbegović) ili Tajni otok u nekoj istočnoj zemlji (Bukvić). Strukturom naslova autori doprinose stilizaciji i primamljivosti dramskoga teksta.

LITERARY NAMES OF DRAMATIC TEXTS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract: This paper will try to determine whether literary names except individualization, have important semantic, pragmatic, allusive and symbolic function, which can be seen in a holistic perception of a particular literary work. Also, in this paper we will try to discover the mentioned functions in the examples of literary anthroponyms in Bosnian literature, particularly in dramatic texts. Literary anthroponyms, this article will show, can be used artistically (their semantics and derivation can encode a central feature of a particular character), to achieve many targets such as, for example, ideological commitment, or just turn on some of the author's point of view.

Keywords: dramatic texts, naming function, literary onomastics, literary name.

Izvori

- Bašagić, Safvet-beg (1999): *Pjesme, prepjevi, drame*, Preporod, Sarajevo
- Drame (1984/1985): *Savremena književnost naroda i narodnosti BiH u 50 knjiga*, knjiga 49, Svjetlost, Sarajevo
- Fetahagić, Sead (2005): *Novele – Drame*, Preporod, Sarajevo
- Muzaferija, Gordana (1996): *Antologija bošnjačke drame XX vijeka*, Alef, Sarajevo
- Muzaferija, Gordana (2000): *Antologija bosanskohercegovačke drame XX vijeka*, Alef, Sarajevo
- Samokovlija, Isak (1989): *Hanka, Plava Jevrejka, On je lud, Fuzija*, Veselin Masleša, Sarajevo
- Sušić, Derviš (1963): *Ja, Danilo*, Veselin Masleša, Sarajevo
- Sušić, Derviš (1980): *Tale*, Oslobođenje, Sarajevo
- Sušić, Derviš (1988): *Drame*, Oslobođenje, Sarajevo
- Šehović, Feđa (2010): *Gorak okus duše – Drame*, Preporod, Sarajevo

Literatura

- Bagić, Krešimir (2012): *Rječnik stilskih figura*, Školska knjiga, Zagreb
- Birus, Hendrik (1978): "Poetische Namengebung, Bedeutung der Namen in Lessings Nathan der Weise", *Vandenhoeck and Ruprecht*, Göttingen
- Debus, Fridhelm (2002): *Namen in literarischen Werken, Findung – Form – Funktion*, Akademie der Wissenschaftlichen und der Literatur, Mainz – Stuttgart
- Debus, Fridhelm (2005): "Einleitung zu den kontinentaleuropäischen Beiträgen", *Onoma* 40, 201–211
- Frndić Nasko (1982): "Ahmed Muradbegović – dramatičar emotivnog nadahnuća i patrijarhalne etike", *Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, vol. 9.
- Katnić-Bakaršić, Marina (1999): *Lingvistička stilistika*, Electronic Publishing Development Program and the Higher Education Support Program of the Open Society Institute Budapest
- Kazaz, Enver (1998): "Od poetike žanra do poetike knjige (Nacrt geneze i geneze i modelativne strukture bošnjačkog romana)", *Novi izraz I*, Sarajevo
- Kovalovszky, Miklos (1934): *Az irodalmi névadás*, MNYTK 34, Budapest
- Lamping, D. (1983): *Der Name in der Erzählung, Zur Poetik des Personennamens*, Bouvier Verlag Herbert Grundmann, Bonn
- Lanham, R. A. (1991): *A handlist of rhetorical terms* London, University of California Press
- Nesselroth, P. W. (1996): *Naming names in telling tales In Fiction Updated Theories of Fictionality Narratology and Poetics*, (C Mihailescu & Hamameh, ed.), University of Toronto Press, Toronto, 133–143
- Nietzsche, Friedrich (1988): *Menschliches, Allzumenschliches*, De Gruyter Verlag, Berlin
- Jespersen, Otto (1965): *The Philosophy of Grammar*, New York
- Palašić, Nikolina (2015): "Komunikacijska vrijednost ironije", *Fluminensia* 27, br. 1, 123–136

- Silobrčić, Vatro (1983): *Znanstveno djelo*, JUMENA, Zagreb
- Sperber, Dan – Wilson, Deirdre (1981): “Irony and the Use-Mention-Distinction”, *Radical Pragmatics*, Academic Press, New York, 295–318
- Šimunović, Petar (2009): *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb
- Tóth, László (2014): *Theory and methodology in literary onomastics: Proper names in István Szilágyi’s novels (in particular in Hollóidő /Time of ravens/)*, Theses of doctoral (PhD) dissertation, Pázmány Péter Catholic University, Piliscsaba
- Wamitila, Kyallo Wadi (1999): “What’s in a Name?: Towards Literary Onomastics in Kiswahili Literature”, *Afrikanistische Arbeitspapiere Swahili Forum* 60 (4), 35–44
- Žugaj, Miroslav – Bojanić, Milorad – Kostić, Tomislav (1991): “Analiza naslova magistarskih radova iz područja informacijskih znanosti”, *Journal of Information and Organizational Sciences*, Zagreb